

KULTURNÍ SITUACE PRAŽSKÉHO GHETTA DO POČÁTKU 60. LET 19. STOLETÍ

Jiří Kuděla

Čechy a Morava vždy velmi citlivě reagovaly na podněty ze západu a východu, přijímaly je a odvrhávaly, aby z nich pak v kadlubu svých malých poměrů zpracovávaly a kompilovaly to, co se blížilo jejich naturelu, co mohlo být přijato v duchu jejich specifických sklonů a zájmů. V určitých obdobích byly naše země opravdovou duchovní křižovatkou. To se samozřejmě odráželo v duchovním a kulturním vývoji židovské menšiny českých zemí, jejíž nekorunovanou hlavou byla židovská obec pražská. Pro ni pak přívlastek křižovatka mezi východem a západem platilo i v dobách, kdy byly jinak české země relativně izolovány.

Zatímco Praha měla v Čechách mezi židovskými obcemi díky své velikosti a významu zcela výsadní postavení, na Moravě tomu bylo trochu jinak. Jestliže „matku v Izraeli“ obklopoval v Čechách prstenec relativně velmi malých obcí s několika regionálními centry (Kolín, Česká Lípa, Nový Bydžov, Libeň, Golčův Jeníkov), na Moravě existovalo více středisek významných nejen pro svou ekonomickou potenci a velikost, ale i proto, že byly sídlem uznávaných židovských škol a zdrojem nejrůznějších myšlenkových proudů judaismu (Mikulov, Prostějov, Uherský Brod, Holešov, Kroměříž aj.). Ovšem i pro tyto moravské obce byla centrem duchovního života pro své bezesporu největší kulturní a náboženské renomé právě Praha. Z hlediska ekonomického jim však byla bližší již tradičně spádová oblast Vídně, její blízký region a oblast dolních Uher.¹

Chceme-li se zaměřit na charakterizování kulturní situace nejvýznamnější židovské obce v našich zemích v první polovině 19. století, musíme nutně alespoň stručně zmínit některé aspekty jejího vnitřního života v posledních dvou deceniích předcházejícího století. Cokoli důležitého se událo ve světě rozptýleného, ale duchovně jednotného židovstva, vždy to jako mocná vlna dorazilo i do českých zemí, pokud samy tyto země nebyly epicentrem onoho „vlnobití“. Každé nové hnutí, každý sektářský proud, každá nová myšlenka emancipační, každý nový krok dokazující kulturní schopnosti židovstva vyvolávaly v českých zemích silnou reakci, která pak následně mnohdy vše přetavila do nové formy.

V 18. století to byly především náboženské disputace mezi vůdčími rabínskými osobnostmi Čech a Německa, konflikty s nejrůznějšími mystickými, mesiášskými proudy v židovském náboženství a v neposlední řadě neutuchající boj za pokrok emancipační s tím vším spojený, co hýbalo Čechami a jimi ovlivňovaným okolím. Na předním místě zde musíme zmínit tzv. frankistické hnutí Jakuba Lejbowitze, vulgo Franka, vysněného mesiáše mnoha tisíců neortodoxních židů druhé poloviny 18. století.² Frankismus vyšlý z polských center zanechal silné stopy i v pražské židovské společnosti. Zpočátku měl boj mezi jeho přívrženci a odpůrci dramatické formy - vzájemné inzultace, hádky a denunce vedly dokonce k pouličním

nepokojům a několikadennímu uvěznění tehdejších vrchních pražských juristů Eleazara Flekelese a Samuela Landaua. Nakonec ale vše rozmělnil čas a pražští vyznavači Franka a jeho potomků na obskurním offenbašském dvoře se postupně přiklonili k německému osvícenství.

Ostatně pro pražské frankisty tohoto období v čele s příslušníky rodin Wehlů a později velmi známých Porgesů je typická už od samých počátků jejich poblouznění frankistická neortodoxnost, jistá rezervovanost, silné prvky racionalismu a odmítání náboženské nesnášenlivosti, tak jak je známe z prací Mojžíše Mendelssohna. Stopy frankismu zůstávají v pražském prostředí poměrně dlouho. Ještě v prvním deceniu 19. století je obviňování z frankismu zátěží pro novou generaci pražských židovských osvícenců snažících se o emancipaci židů na zcela nových základech.³

Vůdčí roli v počátcích židovského osvícenství a v rozvoji kulturní aktivity v Praze a v Čechách měla pražská rodina Jeitelesů. Od nejstarší generace známého lékaře dr. Jonase Jeitelese, přes Barucha a Judu Jeitelesovi až po mladší generaci zastoupenou Ignácem Jeitelem a jeho příbuzným, leč konvertovavším jmenovcem s novým jménem Julius Seidlitz, všichni zastávali mendelssohnovu platformu židovského osvícenství.⁴

K Mendelssohnově koncepci pak přidali některé představy své, které vykazují ovlivněnost nejen berlínským židovským osvícenstvím, ale i panující atmosférou českého obrození. Začínají prosazovat tzv. židovskou nacionální cestu, která chápe židy jako jeden z národů budoucí laskavé, všeobjímající a spravedlivé mnohonárodnostní monarchie.⁵ Tomuto cíli měl sloužit i měsíčník, jehož pouhých 7 čísel vydala pražská, v roce 1802 vzniknuvší „Gesellschaft der jungen Hebräer“. Generace Ignáce Jeitelese se tak pokusila navázat na tradici svých otců, kteří už v 80. letech 18. století přispívali do hebrejského v Německu vycházejícího časopisu *Meassefa* byli v úzkých kontaktech se starší osvícenskou „Gesellschaft der Freunden“ z Berlína, která vznikla už v roce 1792.⁶ Pražská společnost a spolu s ní i její měsíčník zanikly však velmi brzy nejen na finanční úbytě, ale také na horší cenzurní poměry než v Německu. Určitý vliv na jeho zánik měl jistě i nedostatek nacionálního uvědomění u jiných než intelektuálních vrstev. Mladí pražští židovští osvícenci se po ztroskotání jejich vlastní tribuny angažují především v desavském časopise *Sulamith*, kde vychází řada jejich příspěvků.

Pro kulturní rozvoj pražské židovské obce v první polovině minulého století byla důležitá nejenom zkušenost protagonistů první generace židovského osvícenství, ale též jiné faktory. Např. úroveň židovského školství a možnosti dosažení vyššího vzdělání, vznik samostatných nakladatelství, cenzurní poměry, obecně hospodářská úroveň ghetta a proces integrování se židovského obchodu a řemesla do sfér křesťanských, změny v židovském zákonodárství a v neposlední řadě vývoj vnitřní rakouské politiky.

Po určitém útlumu kulturní aktivity v pražském ghettu po odchodu některých jejích vůdčích duchů do Vídně, dochází po letech 20. a první polovině let 30., které se svým utuženým židovským (spíše by se chtělo říci antižidovským) zákonodárstvím nepřály rozvoji jakýchkoli aktivit, k renesanci „pražského židovského kulturního fenoménu“.

Jestliže v roce 1806 cítí Ignác Jeiteles potřebu ve svém příspěvku o kulturních poměrech židů v Čechách dokazovat jejich význam pro ekonomický potenciál země, na konci 20. a na počátku 30. let se to už dokazovat nemusí. Nová generace, narozená přibližně v deceniu 1810-20, odhazuje obrazně hned po *bar micvahu* modlitební řemínky, aby se ponořila do romanticko-vlastenecké atmosféry vládoucí tehdy na rakouských gymnáziích. Většina z nich pak studuje pro židy té doby nejvíce perspektivní medicínu, méně už filosofii a práva. Je logické, že se tato nová generace svým odvrhnutím samostatné národní židovské cesty (kterou považuje za cestu do slepé uličky), horlením pro německví nejen v liturgii, ale i ve vzdělání dostává do konfliktu se staršími generacemi. Hledání nové identity, tedy výlučně německé identity, se projevuje už ve 20. a 30. letech ve všech sférách života pražských židů. Neortodoxně myslící intelektuálové, bohatší a nejbohatší vrstvy bojují proti tradicionalistům reprezentovaným především tzv. vrchními juristy, tj. hlavními náboženskými autoritami obce. Tento boj probíhá nejen při řešení komplikovaných otázek tzv. „reformované“ (tj. německými zpěvy doprovázené) bohoslužby, ale i v oblastech kulturních. Intelektuálové, kteří se chtěli zabývat něčím jiným než talmudem, se v té době těžko prosazovali.

Náboženský fanatismus často vítězil. Dokazují to i hojné relace pražského hejtmanství o situaci v ghettu a jeho „vůdčích“ osobnostech.

Vláda měla v zásadě zájem na osvětě židů, pokud nepřekračovala meze loajálnosti vůči úřadům nebo nezpůsobovala takové roztržky v ghettu, které by narušovaly stabilitu ve městě. Židovskému osvěcenství byl nakloněn i tehdejší censor hebrejských knih, patrně neofyt z Hroznětína Karl Fischer, který patřil k velkým přátelům „přiměřeného pokroku v mezích zákona“. Mnohdy se podívoval nad tím, jak těžce se prosazuje v ghettu jiná než náboženská kultura a věda. Ve svých relacích i sám nacházel odpověď - autocenzura a cenzura mnohdy nábožensky velmi ortodoxního okolí byly účinnější než jakákoli cenzura státní. A tak není divu, že ve 20. letech je kulturní život pražského ghetta velmi šedý a omezený.

Prosazují se jen někteří jednotlivci - např. Mojžíš Izrael Landau, doznívá činnost jeho českým národním obrozením podstatně ovlivněného otce Izraele Landaua, stejně tak jako Judy Jeitelese, jehož příspěvky nalezneme nejen ve vídeňských časopisech, ale např. i v *Hyllosu*. Pro pozitivní vývoj především v reformě ritu je důležitá aktivita Petra Beera a Herze Homberga. Nejméně konformním duchem z výše jmenovaných je bezesporu Mojžíš Izrael Landau. Zasloužil by si širší zmínku, ale učinil jsem tak již na jiném místě. Zde jen připomeňme, že nezastupitelná byla jeho role jako majitele tiskárny, vydavatele, příležitostného spisovatele, podporovatele nových talentů a jako veličiny vážené v křesťanských kruzích (a nejen ve městské správě). Výše jmenované osobnosti a jimi ovlivnění jednotlivci však uskutečňují své kulturní snahy buď uzavření v anonymitě pražského ghetta, nebo se s nimi snaží proniknout do křesťanského prostředí, kde jsou jejich šance v té době ještě velmi mizivé. Jiný než náboženský či charitativně zaměřený spolkový život v ghettu ještě neexistuje. Nejvíce se dostává pozornosti literátům v rámci nejrůznějších židovských slavností, známé jsou i některé salóny v Josefově, které slouží nejen plesům v rámci purimových radovánek, ale

i debatám o kultuře a nejrůznějších setkáních, na něž jsou dveře otevřené samozřejmě i křesťanským návštěvníkům. Pokud se v té době najdou v ghettu opravdu některé nadané mladé osobnosti (hudebníci, literáti), pak se většinou jen krátce zabýsknou, aby následně co nejrychleji odešli do zemí, kde mohou na rozdíl od Rakouska akceptovat evropské hodnoty s vědomím, že také jejich, židovské hodnoty budou vzaty na vědomí. Taková situace přetrvává přibližně až do konce vlády císaře Františka. Ferdinandův nástup na trůn znamená pak jisté uvolnění, postupně jsou ulamována ostří nejflagrantnějším antižidovským zákonům a nařízením. V tomto období lze spatřovat výrazný předěl. Dorůstá generace, která má většinou už vyšší či nejvyšší vzdělání, oproštěná od starých předsudků a svými křesťanskými kolegy přijímaná už mnohem samozřejměji a rovnoprávněji, než jejich otcové. Židovská mládež přichází do Prahy studovat medicínu, filosofii a práva. K ní se připojuje i mnoho studentů talmudu, tzv. „bocherim“, kterých je z českého, moravského, ale též uherského a slezského venkova v Praze tradičně vždy nejméně okolo dvou set. Po návratu domů jsou pak právě tito studenti důležitým faktorem rozvoje židovské emancipace, nositeli a předavateli v Praze získaných kulturních podnětů.

Začínají fungovat i spolky, spíše se dá říci židovské stolní společnosti, *Arion* a *Aede*, kde se pěstovalo umění a diskutovaly kulturní problémy. Mnohem významnějším faktorem však zřejmě byla účast pražských židovských literátů a umělců v kulturním životě mimo ghetto. Významným krokem v tomto směru byla jejich participace na profilu důležité nadkonfesionální tribuny doby předbřeznové - časopise *Ost und West*, redigovaném v Praze v letech 1837 - 1848 Juliem Glaserem. Záhy se k němu připojila kulturní ročenka dosud nedoceněného významu *Libussa* (od roku 1842).⁷ Pravidelným přispěvovatelem se pak stala celá skupina židovských intelektuálů, která v takřka idylické ekumeně s křesťanskými přispěvovateli zaplňovala strany obou periodik. Většina z nich je silně ovlivněna romantickým básnictvím Byronovými verši Lenauovými, Herderovými, nemalý vliv na ně má Gutzkow a K. E. Ebert. Trojici literátů, která už tehdy mezi nimi září, tvoří jména Ludwiga Augusta Frankla, Moritze Hartmanna a Siegfrieda Kappera. Shodou okolností ani jeden z nich nepochází přímo z Prahy, ač s ní jsou v mnohém spojení. Ačkoli měl Frankl svým dílem a německorakouskými postoji velký vliv na celé generace mladých židovských intelektuálů Prahy 19. století, spojil svůj život nakonec cele s Vídní. Nikdy ale nepřestal být propagátorem a podporovatelem pražských židovských literátů a žurnalistů. Jeho zdánlivě konformní postoje a poklidný život se silně odlišovaly od života jeho mladších souputníků. Především od života jeho mladého obdivovatele, nekonformního Moritze Hartmanna, který byl považován za ducha doby a prakticky za synonymum pojmu „Mladé Čechy“. Ač nechtěl, žil 20 let vzdálen od své vlasti prakticky v exilu. Tuto dobu nepromarnil. Napsal řadu cestopisů, novel a básnických sbírek, které se dočkaly mnoha vydání. Jeho vztah k vlastnímu židovství byl značně nevyhraněný a dobou se proměňoval. Postoje z doby vrcholu jeho tvorby za v Paříži a v Londýně bych sám označil jako kosmopolitní. Dalším rysem Hartmannovy povahy byla neohroženost, rozhodně netrpěl onou nevyhraněností a věčnou rozkolísaností mezi loajalitou a bojem za obecné zájmy

jako mnoho jeho vrstevníků.⁸ Hartmann strávil v Praze se svým přítelem Alfredem Meissnerem řadu plodných let, ale ta nejpłodnější byl nucen prožít v cizině.

Ani velmi obdivovanému Kapperovi není souzeno sžít se s Prahou na delší dobu. Profil seskupení literátů okolo *Ost und West* a *Libussa*, z nichž jen někteří silněji pociťují své židovství, dokreslují osobnosti Isidora Hellera, Meiera Letterise, již zmiňovaného Julia Seidlitz, Davida Mendla, Joachima Lederera, Theodora Kleina, Leopolda Komperta a Theophila Pilinga, máme-li jmenovat jen ty nejvýznamnější.

Kulturu nezastupovali v Praze samozřejmě jen literáti. Židé se věnovali i jiným múzám. Z hudebníků se výrazně prosadil Ignác Moscheles z bohaté pražské rodiny, žák pražského Dionýse Webera, ve Vídni pak Salieriho, přítele Meyerbeerova a Bartholdyho. Tento klavírní virtuóz byl mimo jiné dvacet let profesor londýnské královské hudební akademie a později až do své smrti profesorem na konservatoři v Lipsku. Jeho žákem a častým spoluhráčem byl Pražan Ignác Tedesco, dalšími zázračnými dětmi v říši hudby byli v pražském ghettu narození Julius Schulhoff, David Popper, Wilhelm Graf, Moritz Wehli a Friedrich Altschul.

Z výtvarníků žili v širším povědomí Ignatz Pereles a syn významného představitele židovské náboženské obce Ernsta Wehliho Mathias Wehli.

Co se týče divadla jsou nám známa jen příležitostná představení v josefovské škole, v sirotčinci a v mateřské škole. Až v roce 1849 si pražští židé pronajali od Karla Švestky soukromé divadlo u sv. Mikuláše, kde se od té doby po mnoho let konala různá dobročinná amatérská a spolková představení.

Jednou z hlavních překážek komplikujících kulturní a osobnostní rozvoj představitelů pražské židovské kulturní obce a jejich další uplatnění i mimo ghetto byl samotný původ těchto lidí. Situace zvláště tíživá v prvních třech desetiletích století nutila řadu intelektuálů ke konverzi. V absolutních číslech v první třetině, respektive polovině 19. století velmi řídké případy konverzí v pražském prostředí jsou ve vrstvě intelektuálů a více světa zběhlých obchodníků mnohem častější. Intelektuálové podstupovali křest především pro šanci zajistit si možnost kariéry ve sférách svých zájmů či vlastního zaměstnání, méně už z opravdu přesvědčeného rozchodu s judaismem - viz Seidlitz, někteří další příslušníci rodiny Jeitelesů, Mautnerů, Ledererů aj.⁹

Ti, kteří se tomuto diktátu nepodřídili museli počítat s tím, že si na svou kariéru počkají.¹⁰ Ti, kteří se podřídili, museli naopak strpět útoky konzervativců a někdy i svého nejbližšího okolí.

Ti, kterým nevyhovovala ani jedna varianta, odcházeli. Připojovali se tak k tzv. „Zensurflüchtlingen“, kteří hlavně od počátku 40. let směřovali stále širším proudem především do Německa (Lipsko, Berlín, Hamburk). Ve změněných poměrech 50. let se pak vraceli většinou už do Vídně, Čechám a Praze se vesměs široce vyhýbajíce. Byli mezi nimi i ti, kteří se do Prahy a Čech nechtěli vrátit proto, že český element postupně nabýval vrchu a Praha přestávala

být metropolí „Bohemie“ a stále více se stávala metropolí „Čech“. ¹¹ Na tuto skutečnost ostatně žehrají již v předbřeznových dopisech stále více Hartmann a další liberálové toužící po jednotě svých „milovaných Čech“, stejně i jako někteří cizinci, kteří nemohou poznat „své Čechy“ (Böhmen) a srovnávají se zemí, jak ji znali dříve - jako například britký ironik a komentátor tehdejší politické současnosti, nadaný a oblíbený vídeňský redaktor Saphir. ¹²

Nonkonformním spisovatelům a umělcům židovského původu z Prahy a Čech zněla v době předbřeznové jména jako Lipsko, Berlín, Hamburk jako něco magického, lesk jejich vysnívaného liberalismu byl pro ně příslibem svobodné tvorby bez censury a nejrůznějších šikan. Byl pro ně spojen i s neskutečnou chutí osobní svobody. Vždyť i slavný a známý literát či tvůrčí umělec byl v Praze až do roku 1849 především židem, který se nesměl usazovat a bydlet za vyhrazenou hranicí ghetta a jeho rozšířeného obvodu, jinak riskoval ponižující úřední jednání a postihy s tím spojené. ¹³ Sociální a politické bouře a jimi vyvolané antižidovské excesy patřily k dalším důvodům, pro něž židovští intelektuálové opouštěli Prahu. Obraceli se do Lipska, kde je vítala otevřená náruč malé emigrantské kolonie s jejími periodiky, nakladatelskými a politickými styky.

Mladé Rakousko žilo bez pasů v Německu, ale v nadějplném bytí. Mnozí z těch, kteří zůstali v Rakousku, - působili jako anonymní korespondenti vlivných novin v Lipsku, Berlíně, Vratislavi, Kolíně, Hamburku, Augšpurku a jinde. Mezi nimi byla i řada osobností, o nichž jsme se již zmínili. V tomto protirakouském zápase měly nejdůležitější roli Kurandovy *Grenzboten*, především v letech 1842 - 48 byly vlastně tribunou rakouské opozice. Vedle Schuselkových letáků a Andrianovy známé, tehdy anonymně vydané knihy *Oesterreich und seine Zukunft*, byla právě činnost Kurandova nejvýraznějším příspěvkem v této opozici. V Lipsku mohli opozičníci tisknout i do Herlossohnových *Komet*, které byly periodicky v Čechách zabavovány. ¹⁴

Liberalismus těchto rakouských opozičníků, faktických i vnitřních emigrantů však nebyl identický s liberalismem německým. Na rozdíl od mnohdy nenávislné protirakouské kritiky v Německu, měla kritika emigrantů na rakouskou stranu v sobě mnoho konstruktivního. Je samozřejmé, že německá nakladatelství někdy spekovala s atraktivitou silně protirakouských titulů. Ale i spisy, které neměly tak politicky skandální příchut jako práce Schirndingovy nebo Hartmannova *Reimchronik des Pfaffen Mauritius*, vyvolávaly ve Vídni velmi prudké reakce. Sedlnický například vysílal své důvěrníky do Hamburku a Lipska, aby hned u zdroje odkrývali anonymitu autorů protirakouských spisů. V relacích za Metternicha i později za Bacha figurují na předních místech Hartmann, ale i Julius Seidlitz (Ignatz Jeiteles), Ignatz Kuranda a Adolph Neustadt. S těmito jmény je na poli politické publicistiky spojen také David Kuh, další z pražských rodáků. Kuh byl pro svou politickou činnost v roce 1848 odsouzen k pevnostnímu vězení. Nakonec byl amnestován a svěřen pod pražský policejní dohled, který zahrnoval i jeho bližší příbuzenstvo.

Ačkoli byli Seidlitz, Hartmann, Herlossohn nebo k Praze nuceně připoutaný David Kuh nežádoucími osobami, jejich některé práce vycházely nadále i v Rakousku. Zatímco se rakouští agenti pachtí za tím, aby zjistili, zda se náhodou Hartmann nepokusil překročit zemské hranice, konfiskují jeho práce po knihkupectvích nebo zjišťují co protirakouského vyšlo opět Herlossohnovou péčí v Lipsku, státní úředník Pavel Alois Klar si s oběma otevřeně dopisuje a Herlossohnovi vydává v *Libussi* v roce 1849 biografii s portrétem a básněmi. Klar se zjevně cítil být především literátem, a podporovatelem vlasteneckého umění, než státním úředníkem ve vysoké funkci.

Když v 70. letech minulého století vzpomíná Herrmann Landau (1815-1889), jeden z pražských židovských básníků, potomek slavné rodiny Landauů a vrstevník Hartmannův, na pražskou židovskou (německou) literární scénu a potažmo na celou kulturní situaci svého rodného města, když se do něj vrátil po dvanáctiletém pobytu v Hamburku (1851-1862), nezbyvá mu než jen konstatovat, že všechny nejlepší kulturní osobnosti, které tak oživovaly Prahu od konce 30. let až do roku 1848, zmizely z jejího horizontu. Zůstal jen jejich stařícký vzor, dnes již trochu polozapomenutý nestor německého básnictví v Čechách, Karl Egon Ebert.

Musíme dnes s Landauem souhlasit. Fakta přesvědčivě potvrzují, že z Prahy skutečně zmizely takřka celé dvě generace původem židovských umělců, kteří silně ovlivňovali nejen kulturní profil své komunity. V generačních a názorových střetech na otázky emancipační, asimilaci a podílu židů na národních kulturách velkou měrou přispěly i k formování celkového kulturního profilu Čech a Prahy. Mnozí z nich mělo velké zásluhy o udržení pozitivního názoru ciziny na celkovou kulturní úroveň českých zemí. Tito lidé zmizeli z Prahy, jako postupně zmizelo ghetto, z kterého vyšli. S nimi však nezmizela hluboká tradice, z jejíž kořenů a na nových základech, v nesrovnatelně svobodnější atmosféře v brzkou vyrostla nová generace, která svým významem daleko přesáhne všechny předchozí - generace Rilke, Kafky, Werflová, Brodová, Weltschová, Leppinová, Salusová a dalších.

POZNÁMKY

- 1 Do vyhlášení tolerančního patentu to byly právě Uhry, které přitahovaly pozornost moravských židů v dobách, kdy byli z nějakých důvodů ve své vlasti utlačováni. Tak např. se usazovali od první poloviny 18. století v hojném počtu v dolnouherských, méně už hornouherských městech, aby z nich pak po roce 1781 v hojném počtu odcházeli především do Pešti.
- 2 Zde zmiňme alespoň hnutí frankistů v českých zemích, které mělo mimochodem ohlas ještě u antireligiozního a racionálního Fritze Mautnera, viz Mauthner Fritz, *Erinnerungen, I. Prager Jugendjahre*, München 1918, s. 112 a 295 - 310.
- 3 Nedůvěra k starým frankistům byla pak na čas ze strany úřadů a za pomoci silného vlivu vrchních juristů obnovena v letech 1806-07, kdy se jednalo o účasti pražských židů na

pařížském sanhédrinu a o pozdější následné snahy o vyloučení cizího studentského židovského živlu z Prahy. K čelným pražským frankistům patřili: Jonas Beer Wehle, Aron Beer Wehle, Löw von Hönigsberg, Filip Wehle, Jonathan Herz Bondi, Emanuel Herz Bondi, Nathan Kassowitz, Markus Simon Porges, Gabriel Porges, Veit Lichtenberg, Moses Kolin, Salomon Zerkowitz.

- 4 Pravé, skutečné osvícenství, to bylo pro generaci Ignáce Jeitelese především podle Mendelssohna „...ein vernünftiges Erkenntnis und vernünftiges Nachdenken über Dinge des menschlichen Lebens nach Maßgebung ihrer Wichtigkeit und ihres Einflusses in die Bestimmung des Menschen...“.
- 5 Na počátku epochy, kterou jsem se pokoušel sledovat stojí zajímavý článek Ignáce Jeitelese v desavské tribuně židovských emancipačních snah - v časopise *Sulamith* - *Bemerkungen über den Kulturzustand der Juden in Böhmen*, I. roč., 2. svazek, Dessau 1807, s. 209-225. Cílem autora je především dokázat, že po dvou desetiletích, která uplynula od osvobozujících reforem císaře Josefa II. učinil židovský národ velký pokrok jak v duševním, tak v průmyslovém rozvoji. Proto jsou tedy neustálé útoky „slepých fanatiků“ podle Jeitelese v tehdejší „filosofické době“ nespravedlivostí, která neustále poukazuje na nedostatky židů (ostatně způsobené většinou lokálními příčinami), aniž by něco věděla o jejich pokrocích. Autor zdůrazňuje, že je nutné „... durch Thatsachen, nicht nur leere Deklamationen zu zeigen, da man nur dem Juden die Rechte des Menschen zu geben braucht, um ihn als Staatsbürger zu benutzen...“. Svě „poznámky“ autor zamýšlel jako větší studii. V tomto díle *Sulamith* se dostal jen k tomu, aby ve stručnosti (i když s řadou faktických chyb) vyličil, jakých výsledků dosáhli židovští podnikatelé na poli průmyslového rozvoje a výroby v Čechách.
- 6 V posledních letech své existence byl časopis tištěn v tiskárně Mojžíše Izraele Landaua.
- 7 Ročenka *Libussa* vycházela péčí Pavla Aloise Klara v letech 1842 - 1860. Po celou dobu se sestávala ze dvou částí. První byla beletristická (básně a próza), druhá (*vaterländische Denkblättern*) měla spíše vlastivědně osvětový charakter.
- 8 Zde je nutno zmínit především jeho anonymně vydanou rýmovanou kroniku kněze, či spíše v tomto kontextu „kněžoura“ Mauritia.
- 9 Viz například případ prof. Wolfganga Wesselého, který na svou mimořádnou profesuru čekal až do roku 1850, její pozdržení způsobovaly nejen objektivní potíže náboženského rázu, ale i odpor některých představených pražské židovské náboženské obce. K jednomu z těch, kteří se naopak přizpůsobili a konvertovali byl profesor Heinrich Löwe. I on vlastně patří do výčtu židovských osobností vyšlých z pražského ghetta a majících zjevně podíl na formování jeho kulturního profilu a hlavně na vývoj budoucích generací. Profesor filosofie na pražské universitě Johann Heinrich Löwe, günterian, byl člověk, o kterém (když po letech studií ve Vídni, suplentské a později i řádné profesuře na lyceu v Salcburku konečně zakotvil opět v Praze) málokdo věděl, že je neofyt a syn poměrně nevýznamného jose-

- fovského obchodníka Löwyho spřízněného ovšem s podstatně známější rodinou Lippmannů. Náznaky domácího rozkolu, způsobeného Löwyho konvertováním na počátku jeho vědecké kariéry můžeme nakonec vycítit i v soukromých dopisech, které dostával spolu s podporou od svého otce z Prahy do Vídně (Archiv UK, Pozůstalost prof. Heinricha Löwe, kr. 1-2).
- 10 Stávalo se, že i nejzasloužilejší činitelé pražské obce bezprostředně spjatí s náboženskou hierarchií měli ve svých rodinách konvertity. To bylo někdy zneužíváno tradičionalisty pro útoky proti reformátorům. Např. jedna z nejexponovanějších postav pražského ghetta té doby Peter Beer (1755? - 1838), pedagog, reformátor ritu, překladatel a osvícenec měl dva syny a oba byli konvertity (žili ale mimo Prahu).
 - 11 „Zuřivému českému šovinismu“ v stále slovanštější Praze se například nedokázal přizpůsobit Fritz Mauthner, který kvůli těmto okolnostem odešel definitivně z Prahy - F. Mauthner, *Erinnerungen, I. Prager Kinderjahre*. Viz dále i Wittner, *Briefe aus dem Vormärz*.
 - 12 Viz např. Saphirův dopis P. A. Klarovi z 22. 2. 1849, Vídeň, Archiv hl. m. Prahy, pozůstalost P. A. Klar. - Saphir odpovídá na Klarovo pozvání z 20. února toho roku, aby přednášel v Praze. Není tomu vůbec momentálně nakloněn, protože - mimo jiné „...ich besorge ob die noch fortdauernden Span/n/ungen und Zerwürfniße zwischen den Slawen und den Deutschen, Prag zu meinem Vorhaben geeignet machen. Schon bei meiner früheren Anwesenheit daselbst, hatte es den Anschein ob die Nationalitätsfrage die Sympathien für mich gelähmt hätte...“ Saphir dále dodává, že přesto o tom uvažoval i minulý rok, domnívá se ale, že jet do Prahy jen na jednu přednášku by se mu nevyplatilo, nedalo by se proto uvažovat o dvou až třech? -...und ob es überhaupt bei den czechischen nicht allzufreundlichen Stimmungen gegen Deutsche, hiezu rätlich ist...(?).
 - 13 Jako příklad budiž uveden osud Meiera Letterise, známého literáta a publicisty, který, když přišel z Vídně do Prahy jako nový vedoucí Haaseovské „orientální knihovny“ (1840) musel podobné problémy řešit několik let, než ho konečné občanské zrovnoprávnění židů těchto starostí zbavilo (AMP, fond spisovna magistrátu N 1840-44, 1845-54).
 - 14 Karl Herlossohn, vl. jm. Karl Borromäus Sebastian Herloß (1.9. 1802 - 1849), původem z Prahy, od roku 1825 až do své smrti v Lipsku, patří k nejméně poznaným literárním osobnostem vycházejícím z pražského prostředí. Je to způsobeno nejistotou okolo jeho původu. Sám se k němu odmítal vyjadřovat a mnozí autoři, kteří o něm psali, ho proto z nejrůznějších důvodů považovali za pokřtěného žida. Herlossohn sám udával jako datum svého narození rok 1804 (1.9.) a potvrzoval, že pochází z Malé Strany. Jeho jméno však nacházím ve svatomikulášské malostranské matrice narozených u data 1.9. 1802. V katalogu posluchačů filosofické fakulty UK, kam se tehdy ještě Carl Herloß zapsal v roce 1820, je uváděn jako sedmnáctiletý. V pražských konskripčních arších je uváděn jen rok jeho narození - 1803 a to, že je synem z prvního manželství Antona Herloße, krejčího z Malé Strany.